

Fejezetek a győri nyomdászat történetéből

3. A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉNEK NYOMDÁIRÓL

Horváth József

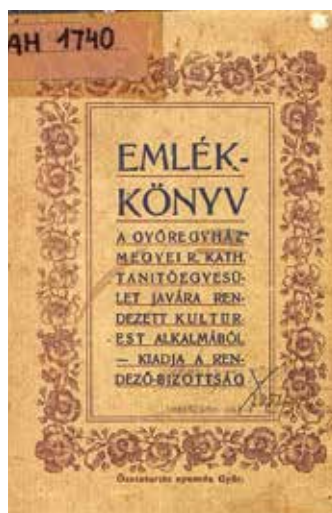
Amint azt a győri nyomdászat történetével foglalkozó írásom első és második részében láthattuk, Győrött 1863-ig csupán egyetlen nyomda működött; a következő negyed században viszont négy újabb nyomdai vállalkozás kezdte meg működését, így 1888-tól már öt officina létezett a városban egymás mellett – és ezek mindegyike megérte a századfordulót.

A 20. század elejétől 1945-ig nem kevesebb, mint 18 újabb győri nyomda indulásáról van tudomásunk; így jelen dolgozatomban 23 műhely munkájáról kellene szólnom, ami a rendelkezésemre álló terjedelemben teljességgel lehetetlen lenne. Ezért az alábbiakban csupán vázlatos áttekintéssel szolgálva, előbb a korszak győri nyomdászatának általam legfontosabbnak tartott általános jellemzőit igyekszem számba venni; azután szólok az előző részben megismert öt

nyomda további sorsáról; végül pedig a 20. században indult vállalkozások közül mutatom be azokat, melyek mai megítélésünk szerint a legsikeresebbeknek tekinthetők.

A korszak győri nyomdászatának fontosabb jellemzőit számba véve mindenekelőtt a mennyiségi növekedésre érdemes figyelni. Nem csupán a nyomdák számának fentebb már említett ugrásszerű gyarapodására gondolok; legalább ennyire látványos a megjelent kiadványok meny-

nyiségének növekedése is. Különösen az időszaki kiadványokra érdemes figyelni, hiszen ezek előállítása rendszeres munkát jelentett a nyomdáknak. Amíg a 19. század utolsó éveiben – a Győri Közlönynek a Győri Hírlapba történt beolvadása után – két újság jelent meg a városban – az 1895-től hetente hat-szor megjelenő Győri Hírlap mellett a Dunántúli Hírlap hetenként kétszer jutott el az olvasókhhoz –, addig a 20. század elején újabb újságok láttak napvilágot. Így 1901-től a Győri Friss Újság, mely néhány évvel indulása után már napilapként jelent meg; míg a Győri Vasárnapi Újság és a Győri Újság hetente jelentkezett, miként az 1902-ben az akkor még közigazgatásilag önálló

– majd 1905-ben Győrrel egyesített – Győr-Szigetben alapított Győri Munkások Lapja is. Ez utóbbi 1915-től váltott át a heti hatszori megjelenésre, a Dunántúli Hírlap egy évvel korábban. Az 1920-as évek elejétől pedig újabb győri újságok láttak napvilágot. Emellett tucatjával jelentek meg a helyi folyóiratok is; így aligha véletlen, hogy néhány újabb nyomdát éppen egy-egy újság kiadójához létre.

A nyomtatványok másik fontos – és rendszeresen megjelenő – típusát az iskolai értesítők jelentették. E téren fontos említenem, hogy mind az alap-, mind a középfokú iskolák mennyisége jelentősen megnőtt a századfordulón; míg a 19. század derekán a bencés gimnázium és a reáliskola mellett csupán a tanítóképző adott ki rendszeresen iskolai értesítőt, addig – amint azt látni fogjuk – az 1900-as évek elején már legalább tucatnyi értesítő jelenik meg évente a városban. Ugyanígy gyakoribb megrendelést jelentettek

az egyházi névtárak is: a győri római katolikus egyházmegye mellett a bencések, a karmeliták, a piaristák, valamint a premonstreiek jelentettek meg Győrött névtárakat több-kevesebb rendszerességgel.

Jelentősen megnövekedett a városban kiadott könyvek mennyisége is. A helyi iskolák tudós tanárainak tudományos és ismeretterjesztő munkái, valamint az általuk írt tankönyvek mellett szépirodalmi alkotások is szép számmal hagyták el a sajtót. Ha mindehhez hozzávesszük a hivatali megrendeléseket, illetve ügyviteli jellegű kiadványokat – az ipari üzemek és vállalatok száma is jelentősen megnőtt időközben –, érthetővé válik, hogyan tudott megélni ennyi nyomdai vállalkozás egymás mellett a századfordulón a mintegy 35–40 ezer lakosú városban.

Az alábbiakban előbb a 19. századi alapítású nyomdák további sorsáról szólok röviden; majd az újabban létrejött műhelyek fontosabb jellemzőit igyekszem bemutatni.

A „RÉGI” NYOMDÁK TOVÁBBI SORSÁRÓL

Amint azt korábban már említettem, Győr legrégebbi – Streibig József Antal által 1727-ben alapított – nyomdája Sauerwein Viktor Géza és Fischer István után 1891-ben került *Nitsmann József*hez; a következő négy évtizedben ő vezette a műhelyt, mely fontosságát ezen idő alatt szinte változatlanul megőrizte. Ezen időszak alatt 24 időszak kiadvány készült itt hosszabb-rövidebb ideig; közte olyan fontos újságok, mint például a *Győri Lloyd*, a *Győri Munkások Lapja*, a *Győri Napló*, illetve a *Győri Vasárnapi Újság*; de itt nyomták másfél évtizedig az *Órangyal* című katolikus gyermeklapot, itt készült 1909-ben a *Színházi Újság* és a *Pápai Újság* is e műhelyből került ki egy ideig. Közben fontos kötetek százai láttak itt napvilágot; így például *Pitroff Pál* értékes tanulmányai, melyek közül *A győri sajtó története (1728–1850)* címűt ma is haszonnal forgat-

hatjuk. Kivette részét a nyomda az iskolai értesítők előállításából is: a *főreáliskola értesítői* például hosszabb ideig itt készültek. Ez utóbbi műfajban Nitsmann József utódja, a nyomda vezetését 1931-ben átvevő *Pósa Tamás* is jelentőset alkotott; igényes munkáját és szakértelmét bizonyítják például a *Gárdonyi Géza Polgári Fiúiskola* 1930-as években megjelent *értesítői* is.

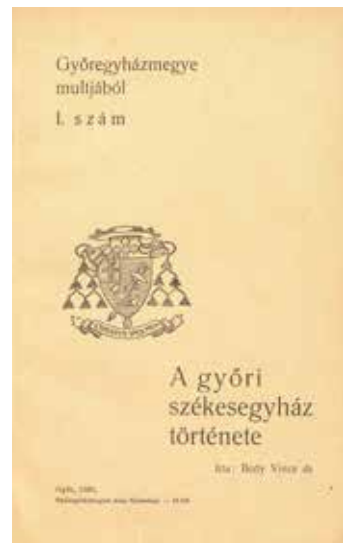
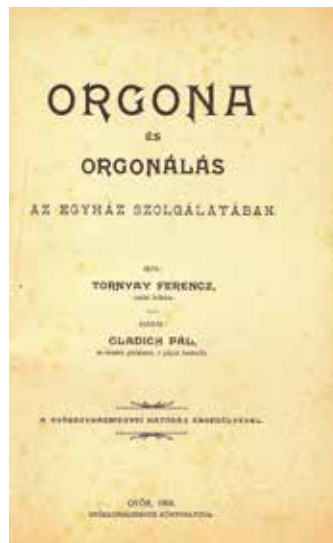
A Győr második nyomdáját 1866-ban megalapító *Gross Gusztáv* 1914-ben bekövetkezett haláláig vezette műhelyét. A 19. század derekán színvonalas könyvsorozataival – mindenekelőtt az *Egyetemes Könyvtár*, illetve az *Ifjúsági Könyvtár* több száz kötetének megjelenítésével – maradandót alkotó vállalkozás a 20. század első másfél évtizedében már inkább az *iskolai értesítők* kiadása terén tűnt ki. Itt adta ki értesítőit – több más intézmény mellett – az *Ágostai Evangélikus Népiskola*, a *Győrszigeti Elemi Fiúiskola*, az *Izraelita Hitközség Népiskolája*, *Opitz Anna*, illetve *Kissné Csury Blanka* *magán*

leányiskolája, *Skultéty László magániskolája*, a *Fa- és Fémipari Szakiskola*, a *Női Felsőkereskedelmi Iskola*, valamint a *Tanítóképző Intézet* is. Az alapító halála után műhelyében tanult két fia, *Gross Dávid* és *Benjámín* vette át a nyomda vezetését, jelentőset azonban már nem tudtak alkotni; a hanyatláson nem segített az sem, hogy a műhely 1937-ben a *Hungária Nyomda* nevet vette fel.

Czéh Sándor egykori győri nyomdája 1885-től 1914-ig *Surányi János* vezetése alatt működött tovább, majd utódjaként *Neuwirth Imre* irányította azt két évvel később bekövetkezett megszűntéig. Bár kerültek ki fontos kötetek is kezük alól, inkább az időszaki kiadványok kiadása terén jeleskedett ekkor már a műhely. Hasonlóan jellemezhetjük az 1919-ig fennálló, *Raab Béla*, majd fiai által irányított *Pannonia Nyomda* utolsó évtizedeit is; annak ellenére, hogy olyan színvonalas munkák is készültek ekkortájt a műhelyben, mint a Győri Ipartestület

Kurucz József által megírt, 1911-ben kiadott története; de itt készült a század első évtizedében *Győr Szab. Kir. Város Hivatalos Értesítője* is.

A 19. századi alapítású műhelyek közül a *Győregyházmegyei Alap Nyomdája* vált a legfontosabbá a 20. század első felének győri nyomdászattörténetében. Ezt egyrészt kiváló felszereltségének és szakembergárdájának köszönhetette; másrészt annak, hogy folyamatosan ellátták megrendelésekkel. A Cserháti Emma által összeállított bibliográfia szerint a századfordulótól 1948-ig félezernél több kiadvány került ki a műhelyből. Itt készültek a fentebb már említett egyházi névtárak; a kegyességi irodalom mellett fontos tudományos munkák tucatjait adta ki a nyomda. *Bedy Vince* számos kötete – így a *Győregyházmegye múltjából* című sorozat értékes darabjai – mellett itt készült például a történészek közül *Németh Ambrus*, *Acsay Ferenc*, *Felber János*, *Mohl Antal*, *Mohl Adolf* és *Balits Antal* több

kiváló munkája. Itt jelentek meg *Domonkos István*, *Mentes Mihály*, *Dobai Béla* és mások szépirodalmi kötetei is. De említhetők olyan érdekességeket is, mint például *Tornyay Ferenc Orgona és orgonálás az egyház szolgálatában* című, 1906-ban Gladich Pál magyar-kimleai plébános által kiadott munkája, mely – témája miatt – országos érdeklődésre tarthatott számot. Miközben előállítottak itt legalább két tucatnyi időszaki kiadványt: a *Dunántúli Hírlap*, illetve a *Magyarországi Papi Imaegyesület Értesítője* fél évszázadig, a *Borromaeus*, valamint a *Szent Gellért* című hitszónoklati folyóiratok több mint két évtizedig jelentek meg itt – hogy az 5–10 évig itt készülő lapokat ne is említsem. Nyomtattak itt tucatnyi iskolai értesítőt is: így például a bencés főgimnáziumét, az orsolyita polgári leányiskoláét, valamint a katolikus tanítóképző intézetét.

ÚJ ALAPÍTÁSÚ NYOMDÁK

Ha Győr nyomdáinak Fias István által összeállított, az alapítás éve szerint sorba ren-

dezett jegyzékére nézünk, könnyen megállapíthatjuk, hogy 1901 és 1913 között nem kevesebb, mint nyolc új műhely kezdte meg működését a városban! A nyomdák számának ugrásszerű emelkedése a helyi időszaki sajtótermékek bevezetésében már említett számszerű növekedésével magyarázható leginkább. Ezt bizonyítja az is, hogy néhány nyomda egy-egy újság nevét viseli: a *Győri Újság Nyomda* 1908-ban, a *Győri Friss Újság Nyomda* 1911-ben, míg a *Győri Hírlap Nyomda* 1913-ban kezdte meg működését – ezeket a műhelyeket nyilvánvalóan az említett időszaki kiadványok előállítására hozták létre. Hogy miért volt erre szükség, azt megértjük, ha megvizsgáljuk, hol készültek korábban ezek a lapok.

Nézzünk egy példát! A *Győri Friss Újság* 1901 és 1922 között látott napvilágot, többször változó periodicitással, de végig hetente legalább kétszer megjelenve. A saját officina 1911-ben történt megalapításáig 11 alkalommal váltott nyomdát; a győri *Mercur*, *Gróf Gyula*, *Nitsmann*, *Heckenast* és

Gróf, valamint *Pannonia* nyomdák mellett budapesti, komáromi, illetve celldömölki műhelyekben is készült hosszabb-rövidebb ideig. A saját nyomda 1915 novemberében történt megszűnté után előbb *Neuwirth Imre nyomdája*, bő fél évvel később már a *Terézia Nyomda*, 1916 novemberétől a *Pannonia Nyomda*, 1918 nyaratól viszont már a *Wennesz József* tulajdonában lévő *Merkantil Nyomda* neve olvasható impresszumában. De hasonló sorsa volt korábban a másik két említett újságnak is. A *Győri Hírlap Nyomdája* azután 1913-tól 1939-ben történt megszűntéig készítette az azonos című újságot; de közben fontos könyvek is elhagyták a sajtót: *Valló István* és *Lám Frigyes* például több önálló kötetét itt jelentette meg.

Az említett nyomdák közül néhány meglehetősen rövid életűnek bizonyult: *Heckenast György* 1901-ben, illetve *Gróf Gyula* egy évvel később alapított műhelye 1903-ban egyesült ugyan, de a *Heckenast és Gróf Nyomda* működésére is csak 1908-ig vannak adataink – főként az itt megjelentetett

időszaki kiadványok impresszumaiából. Talán még ennél is rövidebb ideig létezett az *Összetartás Nyomda*, melynek a kutatások jelen állása szerint még alapítóit sem ismerjük név szerint; csupán annyit tudunk róla, hogy több nyomdász közös vállalkozásaként működött. Az itt készült négy időszaki kiadvány közül a *Nase Novine* – a megye sajtótörténetének egyetlen horvát nyelvű lapja! – 1910. január 1-től 1913 júniusának végéig került ki e műhelyből, a többi ennél rövidebb ideig. (Megjegyzem: a nyomdának talán nevet adó *Összetartás* című újság 1910. február 20. és 1912. december 25. között készült ebben a nyomdában.) Hogy közben adott ki könyveket is a műhely, annak ékes bizonyítéka a Győregyházmegyei Római Katolikus Tanítóegyesület javára rendezett kultúrest alkalmából 1912 nyarán kiadott, ízléses kivitelezésű emlékkönyv.

Még ennél is rövidebb ideig működött a Fias István kutatásai szerint *Szabó Sándor* irányí-

tása alatt létrehozott *Terézia Nyomda*. Az egykori kiváló győri nyomdász és kutató egy rokonai visszaemlékezés alapján 1916–1917-re teszi e műhely létét; magam a rövid ideig itt készült három időszaki kiadvány impresszumadataival csupán 1916. július 11-től ez év november végéig tudom működését bizonyítani.

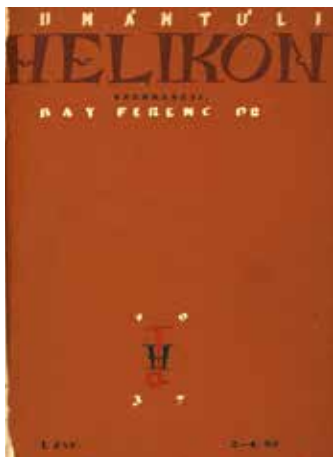
Az 1920-as években hat újabb nyomda kezdte meg működését Győrött; közülük azonban csak három tudott hosszabb ideig fennmaradni. Ezek egyike 1923-ban *Széchenyi Nyomda* néven kezdte meg működését; 1927–1928-ban *Pohárnik Pál és Társa Nyomda*, majd öt esztendeig *Pohárnik Pálné és Társa Nyomda* olvasható az itt megjelent munkák impresszumában; 1934-től viszont már ismét *Széchenyi Nyomda* néven működött az államosításig – előbb *Fias István*, majd *Géczy József* szakmai irányítása alatt. Számos időszaki kiadvány mellett adott ki az officina tudományos munkákat – például *Hammer Gyula* városföldrajzi

kötetét –, valamint tanári segédkönyveket is.

A másik jelentőssé váló intézmény a *Baross Nyomda* volt, melyet *dr. Karikó Imre* alapított 1925-ben. Két évvel később már három alkalmazottja – *Uzsaly István*, *Gritsch Gyula* és *Zámolyi György* – bérelte a nyomdát, de az utóbbi kettő hamarosan kilépett a vállalkozásból; 1929-től már *vitéz Szabó Lajos* lesz *Uzsaly István* bérlettársa. Ő a *Nitsmann Nyomdában* tanulta a szakma alapjait, majd a fővárosi *Franklin Nyomdában* gyarapított tudásával tért vissza Győrbe és lett előbb a *Pohárnik*, majd a *Baross Nyomda* munkatársa. 1935-től viszont már *Uzsaly István* és *Koncz József* bérlte a nyomdát, melynek tulajdonosa 1937-ben az evangélikus egyház lesz. Ennek köszönhető, hogy a kiadványok egy részén a „*Baross-nyomda: Uzsaly és Koncz*” jelzés mellett olvasható a „*Harangszó nyomdája*” megjelölés is; miként az is, hogy 1940 táján már az evangélikus kegyességi irodalom – valamint az e felekezet által kiadott időszaki kiadványok – kerülnek többségbe a műhely termésében, mely fontos tudományos munkák – így *Jenei Ferenc*, *Bay Ferenc*, *Lengyel Alfréd* művelődéstörténeti tanulmányainak – kiadására is vállalkozott.

A „nyomdaalapítási láz” folytatódott az 1930-as években is. Fias István kimutatásában öt olyan győri nyomdát vesz számba, mely 1930 után kezdte meg működését. Közülük egyedül az 1936-ban – az azonos című újság előállítására – létrehozott *Győri Nemzeti Hírlap Nyomda* vált jelentősebbé; a *Perger Nyomda* vagy

a *Viktoria Nyomda* nevével ugyanúgy nem találkozunk a helyi időszaki kiadványok impresszumaiban, miként a *Mária Nyomda* vagy a *Modern Nyomda* nevével sem, de a *Kisfaludy Nyomda* nevét is csak egyszer sikerült ott felfedeznem. Ezek a műhelyek valószínűleg csak kisebb munkákra vállalkozhattak. Ahogy Fias István írja: „A Kisfaludy Nyomda minden bizonnyal készített levélpapírt, borítéknyomást, tömböket, címkéket, röplapokat, névjegyet, esküvői értesítést, legfeljebb még ügyviteli nyomtatványokat gyárak és üzemek számára.” A felsorolt termékek készítésére feltehetően a többi nyomda is vállalkozott – de azok a könyvek, értesítők, időszaki kiadványok mellett.

HÁNY NYOMDA MŰKÖDÖTT EGY IDŐBEN?

Ahogy az eddigiekből láthatjuk: a vizsgált időszakban szinte folyamatosan indultak új nyomdai vállalkozások, melyek egy része közben gazdát cserélt, mások meg is szűntek. Nem érdektelen tehát kitér-

nünk röviden arra, hány nyomda működött egymás mellett ténylegesen a városban. Nézzünk két időpontot, korabeli források felhasználásával!

Kerekes Sámuel és Enyedy Barnabás megyeleírása az 1929. évi állapotokat rögzíti. Az általuk közölt kimutatás kilenc győri nyomdáról tud. A már említettek közül szerepel a felsorolásban a *Gross*, a *Nitsmann*, a *Győregyházmegyei*, a *Győri Hírlap*, a *Pohárnik és Társa*, valamint a *Baross Nyomda*. A felsorolás élén a *Merkur Nyomdai Vállalat Rt.* áll: a rövid ismertetésből megtudjuk, hogy az 1902-ben alapított vállalkozás 1922-ben alakult át részvénytársasággá; a Szücs Géza nagyécsi plébános elnökelete alatt működő Rt. ekkor 11 alkalmazottat foglalkoztat, és több katolikus lapot itt állítanak elő. Míg a további két műhelynek csak neve és címe szerepel a jegyzékben: a *Pannonia könyvnyomda* és papírkereskedés a Baross út 26., míg a *Fürst Salamon* tulajdonában lévő *Modern Nyomda* a Kisfaludy utcában működött ekkortájt.

A másik idézett forrásunk Fias István egykorú feljegyzése, melyet „Győr – nyomdászszemmel. 1941. február 22.” címmel vetett papírra. Ebben tíz működő nyomdát sorol fel, utalva az ott dolgozók számára, valamint a műhely felszereltségére is. Leírása szerint a legnagyobb teljesítőképességű az ekkor *Uzsaly István* és *Koncz József* által irányított *Baross-Nyomda*, mely 4 kéziszedőt, 2 gépszedőt, 5 munkásnőt, 1 gyakornokot, 1 tanulót, 1 tanuló lányt és 2 segédmunkást foglalkoztat. A modern gépekkel felszerelt nyomda tulajdonosa a Dunántúli Luther-Szövetség; elnöke dr. Kapi Béla, a dunántúli evangélikus egyházkerület püspöke. Hasonló létszámmal és kiváló gépparkkal dolgozik a *Győregyházmegyei Alap Nyomdája*, *Stantitz József* művezető irányítása alatt. A harmadik legjelentősebb műhely szerinte *Pósa Tamásé*, mely 2 kéziszedőt, 1 gépszedőt, 2 gépmestert, 4 munkásnőt és 1 tanuló lányt foglalkoztat. A többi műhely sokkal szerényebb körülmények között működik: az ekkor már *Hungária Nyomda* nevet

viselő Gross-vállalkozás például már csupán egy kéziszedőt foglalkoztat, a *Kisfaludy Nyomdát* üzemeltető *Neuwirth Imre* pedig egyet sem! Említést tesz továbbá az ekkortájt megszűnt *Győri Hírlap Nyomdával* alatról, elismerően szólva annak felszereltségéről.

VÉGEZETÜL

A győri nyomdászat történetét vázlatosan áttekintő sorozatom harmadik – befejező – részében a 20. század első felének helyi viszonyait kísértem meg bemutatni. A nyomdák nagy száma miatt az egyes műhelyek részletesebb bemutatására már nem vállalkozhattam; csupán a fontosabb jellemzők felvázolására tettem kísérletet. Az itt érintett közel kéttucatnyi műhely egy része csupán rövidebb ideig működött; többségük 1944–1945-ben hagyta abba ez irányú tevékenységét; néhány azonban tovább dolgozott az államosításig, hogy azután beolvadjon az 1952-ben létrehozott Győr-Sopron Megyei Nyomdavállalatba.

IRODALOM

- Annásiné Mező Anikó:* A győri Gross Nyomda története. Szakdolgozat. (Szombathely, BDTF, 1983.)
- Cserháti Emma:* A Győregyházmezei Alap Nyomda működése és bibliográfiája. Szakdolgozat. (Szombathely, BDTF, 1997.)
- Fias István:* Emlékezés Győr nyomdaira. Győr, 1977.
- Horváth József* (szerk.): Győr-Moson-Sopron megye időszaki sajtójának bibliográfiája (1779–1995). Győr, 2000.

- Horváth József:* A dualizmus kori Győr időszaki sajtójának történetéből. In: Bana József (fel. szerk.): Győri Tanulmányok 31. Győr, 2010. 149–169. o.
- Kerekes Sámuel – Enyedy Barnabás* (szerk.): Győr-Moson-Pozsony közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék és Győr törv. hat. jogú sz. kir. város részletes ismertetője és monográfiája az 1929–1930. évekre. Budapest, [s. a.].
- Zöld Ferenc:* Nyomdák, kiadók, könyvkereskedők Győrött. In: uő. (szerk.): Kisalföldi Könyvesházak. (Győr, 1981.) 6–38. o.

Üzenet az „égi szedőteremből”

Urbán László kéziszedőként kezdte szakmai pályafutását. Kedvenc mottója „A szakmát nem elég szeretni, nem árt meg is tanulni!” Fontosnak tartotta a régi idők példamutató nyomdászösszetartás megőrzését. Sajnos már ő is eltávozott az élők sorából. Szakmai könyvtárából a Magyar Grafika számos bekötött évfolyama

került szerkesztőségünkbe fia, Urbán István gondosságának köszönhetően.

Furák a véletlenek. Hetek óta azon tűnődtem, hogy honnét szerezhetném meg a szedőszekrényt tartó regál pontos méreteit, vajon milyen dőlésszög ideális. A hozzánk került kötetekben itt-ott egy-egy könyvjelzől szolgáló

jegyzetlap kandikált ki. Az első ilyen megjelölt hely „Az új típusú regális rendszer” című, gazdagon illusztrált cikk, amely pontosan leírja a kézi-szedő munkaállomás felépítését. Kedves Urbán László! Ezúton is köszönjük az útmutatást! Remélem elégedetten szemléli ténykedésünket az „égi szedőteremből”.